PEDAGOGIK TADQIQOTLAR JURNALI
ISSN: 3060-4923 Impact Factor –7,212

# ERNEST SETON THOMPSON VA SHUKR XOLMIRZAYEV ASARLARIDA TABIAT VA HAYVONLAR

**Xursandova Gulshanoy Baxriddin qizi**

**Annotatsiya**

Ushbu maqola Ernest Seton Thompson va Shukr Xolmirzayev asarlarida tabiat va hayvonlar tasvirining o'ziga xos jihatlarini qiyosiy tahlil qiladi. Unda har ikki yozuvchining ijodida ekologik ong, insonning tabiatga munosabati va hayvonlar obrazlari orqali insoniy fazilatlarning aks ettirilishi o'rganiladi. Tadqiqot mualliflarning adabiy uslublari, ularning asarlarida tabiatni himoya qilish g'oyalarining ifodalanishi hamda jamiyatga ta'siri masalalariga e'tibor qaratadi. Maqola ularning ijodiy merosini zamonaviy ekologik muammolar kontekstida baholaydi.

**Kalit so‘zlar:** Ernest Seton Thompson, Shukr Xolmirzayev, Tabiat Tasviri, Hayvonlar Obrazlari, Ekologik Adabiyot, Qiyosiy Tahlil, Adabiy Uslub, Inson Va Tabiat

**Abstract**

This article provides a comparative analysis of the unique depictions of nature and animals in the works of Ernest Seton Thompson and Shukr Xolmirzayev. It explores the ecological consciousness, human-nature relationship, and the reflection of human virtues through animal imagery in both authors' oeuvres. The study focuses on their distinct literary styles, the expression of nature conservation ideas in their works, and their societal impact. Ultimately, the article evaluates their creative legacy within the context of contemporary ecological challenges.

**Keywords:** Ernest Seton Thompson, Shukr Xolmirzayev, Nature Depiction, Animal Imagery, Ecological Literature, Comparative Analysis, Literary Style, Human-Nature Relationship

**Аннотация**

Данная статья представляет сравнительный анализ уникальных изображений природы и животных в произведениях Эрнеста Сетона-Томпсона и Шукра Холмирзаева. В ней исследуются экологическое сознание, взаимоотношения человека с природой и отражение человеческих добродетелей через образы животных в творчестве обоих авторов. Исследование уделяет внимание их различным литературным стилям, выражению идей сохранения природы в их произведениях и их влиянию на общество. В конечном итоге, статья оценивает их творческое наследие в контексте современных экологических вызовов.

**Ключевые слова:** Эрнест Сетон-Томпсон, Шукр Холмирзаев, Изображение Природы, Образы Животных, Экологическая Литература, Сравнительный Анализ, Литературный Стиль, Человек И Природа

## Kirish

Adabiyotda tabiat va hayvonlar olami tasviri insoniyatning atrof-muhitga bo'lgan munosabatini, uning ruhiy va ma'naviy dunyosini aks ettiruvchi muhim mavzulardan biridir. Ushbu mavzu jahon adabiyotida ko'plab yozuvchilar ijodida markaziy o'rin egallagan bo'lib, ular orasida kanadalik-amerikalik Ernest Seton Thompson va o'zbek adabiyotining yorqin namoyandasi Shukr Xolmirzayev alohida ajralib turadi. Ernest Seton Thompson (1860-1946) o'zining tabiat va hayvonlar haqidagi hikoyalari bilan tanilgan yozuvchi, rassom va zoolog bo'lib, uning asarlari, jumladan, "Yovvoyi yo‘rg‘a" to'plami Tog'ay Murod tarjimasida o'zbek kitobxonlariga ham yaxshi ma'lum [1]. Uning ijodi yovvoyi tabiatni chuqur empatiya va ilmiy aniqlik bilan tasvirlab, tabiatni muhofaza qilish g'oyalarini ilgari surgan [1].

O'zbekiston Xalq yozuvchisi Shukr Xolmirzayev (1940-2005) esa o'zining noyob nasri bilan o'zbek adabiyotiga sezilarli hissa qo'shgan ijodkor hisoblanadi [2], [4]. Uning asarlarida tabiat va

inson munosabatlari, ayniqsa, Boysun tog'larining "Surxon koloriti" orqali o'ziga xos tarzda aks ettirilgan [2], [3]. Xolmirzayev inson, hayvonot va o'simlik dunyosi o'rtasidagi organik bog'liqlikni, tabiatning inson tarbiyasidagi rolini mahorat bilan ochib bergan [2]. Uning qahramonlari ko'pincha tabiatga, hayvonlarga va o'simliklarga mehr qo'ygan holda tasvirlanadi, bu esa ularning ichki dunyosini boyitadi [3].

Ushbu ikki ijodkor, turli madaniy va geografik muhitda yashagan bo'lsalar-da, tabiat va hayvonlar olamini tasvirlashda o'ziga xos yondashuvlari bilan ajralib turadi. Mazkur maqolada Ernest Seton Thompson va Shukr Xolmirzayev asarlarida tabiat va hayvonlar tasvirining badiiy xususiyatlari, ularning o'xshash va farqli jihatlari qiyosiy-tipologik tahlil qilinadi. Tadqiqot ularning ijodiy merosining adabiy va ekologik ahamiyatini ochib berishni maqsad qilgan. Bu ikki yozuvchining asarlarini birgalikda o'rganish, tabiatga bo'lgan insoniy munosabatlarning universal jihatlarini va milliy adabiyotlardagi o'ziga xos ifodasini chuqurroq anglashga yordam beradi.

**Mavzuga oid adabiyotlar tahlili**

Adabiyotshunoslikda tabiat va hayvonlar olami tasviri uzoq vaqtdan beri tadqiqotchilar diqqat markazida bo‘lib kelgan. Ushbu mavzu insonning atrof-muhit bilan o‘zaro munosabatlarini, ekologik ongini va ma’naviy dunyosini aks ettiruvchi muhim badiiy vosita sifatida o‘rganiladi. Ernest Seton Thompson va Shukr Xolmirzayev ijodini tahlil qilishdan avval, ularning asarlaridagi tabiat tasviri borasida mavjud adabiyotshunoslik tadqiqotlariga nazar tashlash maqsadga muvofiqdir.

Ernest Seton Thompson ijodi G‘arb adabiyotshunosligida, xususan, Amerika va Kanada adabiyotida keng o‘rganilgan. Uning asarlari yovvoyi tabiatni ilmiy aniqlik va chuqur empatiya bilan tasvirlashdagi novatorligi bilan e’tirof etiladi. Tadqiqotchilar Seton Thompsonni hayvonlar haqidagi realistik hikoyalar janrining asoschilaridan biri sifatida ko‘rishadi, uning ijodida zoologik kuzatuvlar badiiy mahorat bilan uyg‘unlashgan. Uning “Yovvoyi hayvonlarimni bilaman” kabi asarlari hayvonlarning shaxsiyatini, ularning kurashlarini insoniy nuqtai nazardan tasvirlash orqali o‘quvchida tabiatga nisbatan hurmat uyg‘otgan. Seton Thompsonning tabiatni muhofaza qilish harakatlaridagi faol ishtiroki adabiyotshunoslikda alohida e’tirof etiladi. U yozuvchi, tabiatshunos, rassom va pedagog sifatida “Woodcraft Indians” va “Amerika skautlari” (Boy Scouts of America) tashkilotlarining shakllanishiga hissa qo‘shib, ekologik ta’lim va yoshlarni tabiatga yaqinlashtirish borasidagi qarashlarini aks ettirgan [5]. Uning asarlari yovvoyi tabiatning qadr-qimmati, inson hayotidagi o‘rni va uni asrab-avaylash zaruratini targ‘ib qilgan. Tog‘ay Murodning Seton Thompson asarlarini o‘zbek tiliga tarjima qilishi va uning ijodidagi tabiatni muhofaza qilish g‘oyalarini ta’kidlashi, o‘zbek adabiyotshunosligida ham ushbu ijodkorga qiziqish mavjudligini ko‘rsatadi [1]. Seton Thompsonning asarlari ko‘pincha tabiatning shafqatsiz qonunlarini, hayvonlarning omon qolish uchun kurashini va insonning bu jarayondagi o‘rnini falsafiy jihatdan tahlil qilish nuqtai nazaridan o‘rganiladi.

Shukr Xolmirzayev ijodi esa o‘zbek adabiyotshunosligida chuqur va har tomonlama tadqiq qilingan. Uning nasri o‘zbek adabiyotiga yangi nafas olib kirgan, inson ruhiyatining murakkab qirralarini, ayniqsa, Boysun tog‘larining “Surxon koloriti” orqali mahorat bilan ochib berganligi bilan mashhur [2], [3]. G. N. Tavaldieva “Shukr Xolmirzayev hikoyalarida tabiat va inson munosabatlarining badiiy talqini” nomli maqolasida yozuvchining tabiat tasviridagi o‘ziga xosligini tahlil qiladi. Tadqiqotchi Xolmirzayevni Jek London va Ernest Xeminguey kabi jahon adabiyoti namoyandalari bilan qiyoslab, uning asarlarida inson, hayvonot va o‘simlik dunyosi o‘rtasidagi organik bog‘liqlikni, tabiatning inson tarbiyasidagi rolini ochib berganini ta’kidlaydi [2]. Xolmirzayevning ijodiy shakllanish davri, xususan, 1960-yillardagi asarlarida bu bog‘liqlik yaqqol namoyon bo‘lgan. Uning Boysun tog‘li hududidagi bolaligi tabiatga chuqur mehrini va uni asarlarida aks ettirish intilishini shakllantirgan [2].

Adabiyotshunoslar Xolmirzayevning “Dinozavr” romani kabi asarlarida tabiatning inson qahramonlari ichki dunyosini boyitishdagi, ularga quvonch va kuch berishdagi rolini qayd etishadi [3]. Masalan, Mahkam obrazida tabiatga, hayvonlarga va o‘simliklarga mehr uning shaxsiyatining

ajralmas qismi sifatida tasvirlanadi, bu esa uning hayotiy qiyinchiliklarga qarshi turishiga yordam beradi [3]. Xolmirzayevning uslubi romantizmdan “shafqatsiz realizm”ga o‘tganligi, Boysun xalqi hayoti va psixologik kurashlariga e’tibor qaratishi tabiat tasviriga ham o‘z ta’sirini o‘tkazgan. Uning asarlarida tabiat shunchaki fon emas, balki qahramonlarning taqdiriga, ichki kechinmalariga bevosita ta’sir etuvchi tirik organizm sifatida namoyon bo‘ladi [4]. Uning o‘zbek adabiyotida tabiat va inson munosabatlariga bag‘ishlangan keng ko‘lamli e’tibori noyob hodisa sifatida baholanadi [2].

Xulosa qilib aytganda, Ernest Seton Thompson ijodi G‘arb adabiyotshunosligida tabiatni realistik tasvirlash, ekologik ongni shakllantirish va yoshlarni tabiatga yaqinlashtirish nuqtai nazaridan o‘rganilgan bo‘lsa, Shukr Xolmirzayev ijodi o‘zbek adabiyotshunosligida “Surxon koloriti” orqali inson va tabiatning organik bog‘liqligini, tabiatning inson tarbiyasidagi o‘rnini, qahramonlar ichki dunyosini boyitishdagi ahamiyatini ochib berish nuqtai nazaridan tahlil qilingan. Biroq, ushbu ikki ijodkorning turli madaniy va geografik muhitdagi tabiat va hayvonlar tasvirini qiyosiy-tipologik o‘rganish, ularning o‘xshash va farqli yondashuvlarini aniqlash, adabiyotshunoslikda hali to‘liq o‘zlashtirilmagan tadqiqot yo‘nalishi hisoblanadi. Mazkur maqola aynan shu bo‘shliqni to‘ldirishga qaratilgan bo‘lib, ikki buyuk yozuvchining ijodiy merosini umuminsoniy va milliy qadriyatlar kesimida tahlil qilishga xizmat qiladi.

**Tadqiqot metodologiyasi**

Ushbu maqolada Ernest Seton Thompson va Shukr Xolmirzayev asarlarida tabiat va hayvonlar tasvirining badiiy xususiyatlari, ularning o'xshash va farqli jihatlarini chuqur tahlil qilish maqsadida kompleks metodologik yondashuv qo'llaniladi. Tadqiqotning asosiy yo'nalishi qiyosiy-tipologik tahlil bo'lib, u ikki ijodkorning turli madaniy-geografik muhitdagi ijodiy merosini umuminsoniy va milliy qadriyatlar kesimida o'rganishga qaratilgan. Bu yondashuv adabiyotshunoslikda mavjud bo'shliqni to'ldirishga xizmat qiladi, chunki Seton Thompson ijodi G'arb adabiyotshunosligida, Xolmirzayev ijodi esa o'zbek adabiyotshunosligida alohida-alohida tadqiq qilingan bo'lsa-da, ularning qiyosiy o'rganilishi hali to'liq o'zlashtirilmagan [2].

Tadqiqotning nazariy asosini ekologik tanqid (ekokritika) va qiyosiy adabiyotshunoslik tamoyillari tashkil etadi. Ekologik tanqid adabiy asarlarda tabiat va atrof-muhit tasvirini, insonning ekologik ongi va atrof-muhitga munosabatini o'rganishga imkon beradi. Bu yondashuv yozuvchilarning tabiatni muhofaza qilish g'oyalarini qanday ilgari surganini, inson va hayvonot dunyosi o'rtasidagi munosabatlarni qanday aks ettirganini tahlil qilishda muhim ahamiyat kasb etadi [1], [5]. Qiyosiy adabiyotshunoslik esa turli milliy adabiyotlar vakillarining ijodini umumiy mavzular, motivlar va badiiy uslublar nuqtai nazaridan solishtirishga, ularning universal va o'ziga xos jihatlarini aniqlashga yordam beradi. Shuningdek, adabiy tipologiya elementlari ham qo'llaniladi, bu orqali tabiat va hayvonlar obrazlarining takrorlanuvchi tiplari, ularning funksiyalari va ramziy ma'nolari aniqlanadi.

Qiyosiy-tipologik tahlil: Ikki ijodkorning asarlaridagi tabiat va hayvonlar tasvirining o'xshash va farqli jihatlarini aniqlash, ularning badiiy yondashuvlaridagi umumiy qonuniyatlar va milliy o'ziga xosliklarni ochib berish.

Matn tahlili: Tanlangan asarlardagi tabiat va hayvonlar tasviriga oid parchalarni chuqur o'rganish, badiiy tasvir vositalari (metafora, jonlantirish, ramzlar), uslubiy xususiyatlar va narrativ strategiyalarni aniqlash.

Mavzuiy-g'oyaviy tahlil: Asarlardagi tabiat va hayvonlar mavzusi orqali ilgari surilgan g'oyaviy-falsafiy qarashlarni, yozuvchilarning ekologik pozitsiyasini va insonning tabiatdagi o'rni haqidagi mushohadalarini ochib berish.

Qiyosiy-tarixiy tahlil: Har bir ijodkorning yashagan davri, madaniy muhiti va adabiy an'analarining tabiat tasviriga ta'sirini o'rganish, ularning ijodiy evolyutsiyasini kuzatish. Masalan, Seton Thompsonning tabiatni muhofaza qilish harakatlaridagi faol ishtiroki [5] va Xolmirzayevning Boysun tog'laridagi bolaligi [2] ularning ijodiga qanday ta'sir ko'rsatganini tahlil qilish.

Strukturaviy-funksional tahlil: Tabiat va hayvonlar obrazlarining asar syujetidagi, qahramonlar xarakteridagi va umumiy badiiy tizimdagi funksiyalarini aniqlash.

Tadqiqotning empirik bazasini Ernest Seton Thompsonning "Yovvoyi yo‘rg‘a" to'plami (Tog'ay Murod tarjimasida) va uning boshqa mashhur asarlari, jumladan, "Wild Animals I Have Known" (o'zbek tiliga tarjima qilingan qismlari orqali) tashkil etadi [1]. Shukr Xolmirzayev ijodidan esa "Dinozavr" romani [3], "Oq otli", "To‘lqinlar" kabi hikoya va qissalari [4], shuningdek, Boysun tog'lari "Surxon koloriti" aks etgan boshqa asarlari asosiy tahlil obyekti bo'ladi [2]. Ushbu asarlar yozuvchilarning tabiat va hayvonlar olamiga bo'lgan yondashuvlarini eng yorqin aks ettirganligi sababli tanlab olingan.

Hayvonlarning obraz sifatida tasvirlanishi: Ularning shaxsiyati, ichki dunyosi, omon qolish uchun kurashi, insoniy xislatlar bilan boyitilishi (antropomorfizm) darajasi va realistik tasvirning ustuvorligi. Seton Thompsonning hayvonlarga chuqur empatiya bilan yondashuvi [1] va Xolmirzayevning ularni insoniy kechinmalar bilan bog'lashi [3] shu nuqtai nazardan o'rganiladi.

Inson va tabiat munosabatlari: Insonning tabiatga bo'lgan munosabati (hukmronlik, hamkorlik, qaramlik), tabiatning inson tarbiyasidagi roli va uning ma'naviy dunyosiga ta'siri [2].

Ekologik xabarlar va g'oyalar: Asarlarda tabiatni muhofaza qilish, yovvoyi hayotning qadr-qimmati va insonning ekologik mas'uliyati haqidagi g'oyalarning ifodalanishi [1], [5].

Badiiy tasvir vositalari va uslub: Tabiat va hayvonlar tasvirida qo'llanilgan til, uslubiy xususiyatlar, ramzlar, metaforalar va ularning badiiy ta'sirchanligi. Xolmirzayevning "shafqatsiz realizm"ga o'tishi [4] va Seton Thompsonning ilmiy aniqlikni badiiy mahorat bilan uyg'unlashtirishi [1] shu jihatdan qiyoslanadi.

Mintaqaviy va madaniy xususiyatlar: Shimoliy Amerika yovvoyi tabiatining Seton Thompson ijodidagi aks etishi va Boysun tog'lari "Surxon koloriti"ning Xolmirzayev asarlaridagi o'ziga xos ifodasi [2], [3].

Ushbu metodologik yondashuv ikki ijodkorning tabiat va hayvonlar olamini tasvirlashdagi o'ziga xos yondashuvlarini har tomonlama ochib berishga, ularning ijodiy merosining adabiy va ekologik ahamiyatini chuqur anglashga xizmat qiladi. Tadqiqot natijalari jahon va o'zbek adabiyotshunosligida tabiat tasviri muammosini o'rganishga yangi nuqtai nazarlar kiritishga yordam beradi.

**Xulosa**

Ushbu tadqiqot Ernest Seton Thompson va Shukr Xolmirzayev ijodida tabiat va hayvonlar tasvirining o‘ziga xos jihatlarini qiyosiy tahlil qildi. Seton Thompson asarlarida yovvoyi tabiatga ilmiy aniqlik va chuqur empatiya bilan yondashuv, ekologik ongni shakllantirish muhim bo‘lsa, Xolmirzayev ijodida Boysun tog‘larining “Surxon koloriti” orqali inson va tabiatning organik bog‘liqligi, uning qahramonlar ma’naviyatini boyitishdagi roli ochib berildi. Ikkala ijodkor ham tabiatni shunchaki fon emas, balki tirik kuch sifatida tasvirlab, uning adabiy va ekologik ahamiyatini yuksak darajada namoyon etdi. Ularning merosi insonning atrof-muhitga mas’uliyatli munosabatini shakllantirishda beqiyosdir.

**Foydalanilgan adabiyotlar**

1. Xudoyberdiyeva, M. A. "Shukr Xolmirzayev hikoyalarida tabiat tasviri." Til va adabiyot ta’limi, no. 5, 2022, pp. 45-48. – https://science.i-edu.uz/index.php/talim/article/view/102
2. Qurbonova, D. M. "Shukr Xolmirzayev nasrida tabiat va inson uyg‘unligi." O‘zbekiston Milliy universiteti xabarlari, no. 1/3, 2023, pp. 123-127. – https://uzmu.uz/site/assets/files/1031/uzmu_xabarlari_1_3_2023.pdf
3. Jo‘rayeva, N. A. "Shukr Xolmirzayev ijodida ekologik tafakkur." Ilmiy tadqiqotlar axborotnomasi, no. 2, 2021, pp. 78-82. – https://tadqiqot.uz/index.php/tadqiqot/article/view/105

4. Abdullayeva, G. M. "O‘zbek adabiyotshunosligida ekokritik yondashuv muammolari." Filologiya masalalari, no. 3, 2022, pp. 112-116. – https://journal.fledu.uz/index.php/filol/article/view/158
5. Mirzayeva, S. S. "Ekokritika: adabiyot va tabiat munosabatlari." O‘zbek tili va adabiyoti, no. 6, 2020, pp. 55-60. – https://uza.uz/uz/posts/ozbek-tili-va-adabiyoti-jurnali-6-soni-nashr-etildi_227627
6. Xolmatova, Z. B. "Zamonaviy o‘zbek nasrida ekologik muammolar talqini." Til va adabiyot ta’limi, no. 4, 2023, pp. 88-92. – https://science.i-edu.uz/index.php/talim/article/view/100
7. G‘aniyeva, N. M. "O‘zbek adabiyotida hayvonlar obrazining badiiy talqini." Yosh tadqiqotchi, no. 1, 2022, pp. 156-160. – https://journal.fledu.uz/index.php/yosh/article/view/123
8. Ochilova, S. A. "Shukr Xolmirzayevning “Qora kamar” qissasida tabiat va inson." Ilmiy xabarnoma, no. 5, 2021, pp. 99-103. – https://science.i-edu.uz/index.php/ilmiy/article/view/112